

EKONOMSKA I DEMOGRAFSKA TRANZICIJA KAO UZROK DEPOPULACIJE POGRANIČNIH PODRUČJA¹

¹Petar Golubović, ²Vidoje Stefanović

¹Filozofski fakultet, Niš

² Prirodno-matematički fakultet, Niš

Apstrakt: Već duže vreme se pod dejstvom naučno – tehnoloških promena odvijaju radikalne ekonomske promene čije ishodište savremeni ekonomisti nazivaju ekonomskom tranzicijom. Ali, istovremeno sa ovim procesima odvijaju se promene i u demografskoj strukturi društva koje, pak, demografi nazivaju demografskom tranzicijom. Budući da se obe pojave vrlo isprepletane daju za rezultat drastični porast depopulacije koja je najviše izražena u pograničnim teritorijama. Namera je autora da skrene pažnju na ova negativna kretanja.

Ključne reči: ekonomija, tehnologija, tranzicija, demografija, promene.

1. Uvod

Mnogobrojni su uzroci depopulacije stanovništva u Srbiji. Kako se demografska tranzicija odvija dosta dugo (više od dva veka) što je značilo brze i radikalne promene u demografskim strukturama depopulacija i nije imala tako drastične razmere. Proces ekonomske tranzicije koji se odvija poslednjih dvadesetak godina je u prvi plan izbacio sve negativne tokove demografske tranzicije dovodeći tako do visokog stepena depopulacije: Taj proces se odvija u čitavoj Srbiji, ali je posebno izražen u pograničnim opštinama. Rezultat toga je demografsko pražnjenje ovih delova Srbije, promene demografske strukture (nizak natalitet, visok mortalitet, visoka starosna struktura, pad broja stanovnika tj. prirodnog priraštaja), nenaseljeni prostori i sl.

Jedna od suštinskih komponenti sadržaja ekonomske tranzicije čini prelazak sa jedne razvojne koncepcije (ekstenzivne i mobilizacione) na drugu, sasvim drugačiju koncepciju razvoja (tržišno utemeljenu i

---

¹ Stručni rad. Primljeno u redakciju: 09.12.2013. Prihvaćeno za objavljivanje: 17.06.2013

inovaciono usmerenu). To praktično znači radikalno menjanje privredne strukture sa dalekosežnim uricajima na regionalni razvoj. Istovremeno ovi procesi uslovljavaju da demografska tranzicija deluje samo od sebe što vodi u jednom pravcu. Posledica je da se mlado stanovništvo preobražava u staro, koje zbog gubljenja vitalnosti gubi i sposobnost reprodukcije. Krajnji efekat je depopulacija na ovim prostorima što je i dokazao poslednji popis stanovništva.

2. Trendovi u ekonomskoj sferi

Celokupni razvoj privrede i društva u XX veku je pratio čitav niz tehnoloških promena od kojih je veoma veliki broj imao pozitivnog uticaja na evoluciju i prilagođavanje ljudskog ponašanja zahtevima čovekovog okruženja (tu pre svega mislimo na odnos prema prirodi, ali i na odnos prema drugim ljudima). Taj proces se nastavlja i u ovom veku. Međutim, neke tehnološke promene su negativno uticale na razvoj ljudskog društva (kao, na primer, stalno usvršavanje oružja za masovno uništavanje ljudi). Dvadeseti vek je pun primera koliko tehnologija i inovacije na kojima se ona zasniva u njenim različitim domenima mogu da unazade čovečanstvo i pretvore se u sredstvo za destrukciju svega humanog. Upravo zbog ove činjenice se pri objašnjavanju pojma tehnologije, tehnoloških promena i budućih pravaca tih promena, kao i njenog uticaja na različite aspekte ljudskog bitisanja moraju uzeti u obzir pozitivni i negativni efekti svake inovacije i njene implementacije.

Osnovni uzroci nepovoljnog stanja tehnoloških promena u zemljama u tranziciji su : ekstenzivan način ekonomskog rasta, nedostatak konkurencije između preduzeća po pitanju savremenih tehnoloških rešenja, nerazvijenost sektora za istraživanje i razvoj, odliv mladih obrazovanih kadrova i naučnika svih profila i stalna težnja razvijenih zemalja da ove zemlje stave pod svoju sferu interesa ne birajući sredstva za ostvarenje tog cilja.

Kada je u pitanju tehnologija i promene koja ona nosi sa sobom, možemo reći da su se sve bivše socijalističke zemlje (osim nekoliko izuzetaka) razvijale potpuno izlovano od ostatka sveta, odnosno razvijenih zemalja (SAD, EU, Japan). Privrede ovih zemalja su se uglavnom oslanjale na ekstenzivan način ekonomskog rasta koji, kao što smo prethodno istakli, podrazumeva povećanje obima proizvodnje uz stalno povećanje količine upotrebljenih faktora proizvodnje. Takav ekonomski rast je pre ili kasnije morao udariti na svoji prirodne granice, odnosno na limitiranost prirodnih resursa. Dok su se razvijene zemlje na razne načine dovijale kako bi

uspele da poboljšaju procese, metode i postupke proizvodnje u cilju smanjenja potrošnje prirodnih resursa, a pre svega nafte, bivše socijalističke zemlje su se uljuljkivale magičnim ciframa stopa ekonomskog rasta koji je nastao neracionalnim trošenjem resursa. Razvijene zemlje su prilagođavajući iznenadnim troškovima iz okruženja (nagli porast cena nafte 70 – tih godina) razvile resursno štedne tehnologije koje predstavljaju u stvari začetak savremene informacione tehnologije.

Danas postoji i previše dokaza koji potvrđuju tezu da ništa tako efikasno, duboko i snažno ne doprinosi jačanju državne samostalnosti, njenog međunarodnog položaja i konkurentske pozicioniranosti kao što to čini savremena tehnologija u svim njenim vidovima : proizvodna, informatička, komunikaciona, medijska, vojna itd. Ali, istovremeno malo je primera disperzije tehnologije u pogranične teritorije, za šta se, na žalost, mogu uvek pronaći neki razlozi. Sva tehnološka dešavanja su se uglavnom odvijala u velikim aglomeracijama, kojima su zbog toga najviše, hrlile kreativne snage iz pograničja. To su procesi karakteristični ne samo za Srbiju, nego i za druge zemlje.

Takođe, treba istaći da se smanjuje potreba i sve više se istiskuje reproduktivni, rutinski živi rad, a istovremeno raste potreba i vrednost kreativnog, stvaralačkog ljudskog rada. Sve više raste značaj naučno – istraživačkog rada, imaginacije, mašte i preduzetništva. Stvaraju se svi potrebni i dovoljni preduslovi za seljenje visoko stručnog kadra iz nisko akumulativnih preduzeća i grana u visoko akumulativne, odnosno iz nerazvijenih u razvijene krajeve, države, kontinente u obliku odliva mozgova (“ brain drain”). To je specifičan oblik eksploatacije nerazvijenih od strane razvijenih i prelivajne njihovog nacionalnog bogatstva.

Razvoj novih tehnologija radikalno će izmeniti privrednu i socijalnu strukturu pojedinih zemalja, regiona, pa čak i sveta u celini. Doći će do brojnih polarizacija i integracija. O tim trendovima(megatrendovima) koje nosi dolazeća budućnost pisali su brojni poznati autori (H. Kahn, K. Koulding, R. Dahrendorf, A. Tourain, i dr.)

U vezi s tim zaslužuje pažnju i jedno predviđanje Svetske banke iz Vašingtona u kojem se daje i rang – lista² deset najvećih privreda (prema vrednosti društvenog bruto proizvoda)

---

² Videti časopis Research – Technolgy – Management, May – June, 1998, p. 35.

Deset najvećih privreda sveta

2010 – te godine	2020 – te godine
1. SAD	Kina
2. Japan	SAD
3. Kina	Japan
4. Nemačka	Indija
5. Francuska	Indonezija
6. Indija	Nemačka
7. Italija	Koreja
8. Velika Britanija	Tajland
9. Rusija	Francuska
10. Brazil	Tajvan

U ovoj projekciji ima čitav niz zanimljivih momenata, ali ćemo posebno izdvojiti izostavljanje sa liste 10 najvećih svetskih privreda takvih država kao što su Rusija, Italija i Velika Britanija (inače sada članice tzv. grupe “G 7 + 1) i Brazila. Samo neupućene može iznenaditi uvrštenje Indonezije, Koreje, Tajlanda i Tajvana u ovaj “ klub “ najjačih ekonomija sveta. Pouke za male zemlje, kao što je na primer i naša, nameću se same po sebi. Ali isto tako izbijanje Kine na čelo ove liste, kao i pad na niža mesta Amerike, Japana, Nemačke i Francuske, sada vodećih privreda, svakako je značajno upozorenje i za sadašnje tvorce globalizacije shvaćene kao vesternizacija, zapravo amerikanizacija.

Međutim, upravo savremena tehnika i tehnologija, kao faktori rasta i razvoja koji nikad, pa ni dugotrajnije, a pogotovo ne trajno, na pripadaju samo onome ko ih stvara i prvi počne primenjivati, već brzo difuziraju, tj. šire se u prostoru i relativno brzo postaju dostupne svakom zainteresovanom. Čak ni pokušaji zavođenja stroge kontrole transfera i zabrane izvoza određenih tehnologija u određene regione (države) sveta, nikad nisu pokazali neke veće uspehe i samo su kompromitovali zagovornike principa slobodnog tržišta i liberalnog koncepta društva, za šta se tobože Zapad toliko zalaže.

3. Ekonomsko – tehnološke promene čine ekonomsku tranziciju

Jednu od suštinskih komponenti sadržine pojma tranzicije, kako za Srbiju tako i za ostale postsocijalističke zemlje, čini prelazak sa jedne razvojne koncepcije (ekstenzivne i mobilizacione) na drugu, sasvim drugačiju koncepciju razvoja (tržišno utemeljenu i inovaciono usmerenu). U domenu privrednog rasta to znači napuštanje fenomena pretežno fizičkog uvećanja proizvodnje i prelaz na ekonomsko napredovanje koje podrazumeva da se stalno vodi računa o odnosu troškova rezultata. U oblasti privrednog prestrukturiranja tranzicija podrazumeva napuštanje postojeće tehnološki zastarele i ekonomski neefikasne strukture (koja produkuje nedovoljne stope rasta proizvodnje i zaposlenosti, ograničenu izвозnu ponudu, visoku uvožnu zavisnost, skromnu ili nikakvu akumulaciju, zabrinjavajuću nelikvidnost i gomilanje gubitaka u poslovanju, brojne unutrašnje deficite, veliku spoljnu zaduženost i sl.) u korist nove, zasnovane na naučnom i tehnološkom napredovanju, sve odlučnijem uticaju svetskog tržišta i raspoloživim proizvodnim faktorima (koja obezbeđuje povećanje konkurentnosti domaće privrede, njenu otvorenost i punu afirmaciju tržišta, brzu primenu tehnoloških inovacija, jačanje razvojnih i platnobilansnih funkcija izvoza, zaštitu životne sredine, odnosno stvaranje uslova za dinamičan i efikasan ekonomski rast i fleksibilnost u prilagođavanju svim unutrašnjim i spoljnim izazovima). Vitalnost naše privrede i njena buduća pozicija na stranim tržištima bitno će zavisi od sposobnosti da brzo i efikasno reaguje na dva ključna svetska izazova – na procese tehnologizacije i globalizacije, odnosno od sposobnosti za permanentne unutrašnje transformacije u skladu sa glavnim svetskim tehnološkim i ekonomskim trendovima. Savremena tržišna privredna struktura ne formira se jedinstvenim i harmoničnim delovanjem, već autonomnim aktivnostima preduzeća, državnih institucija i međunarodnih ekonomskih sistema. Stoga je u našim uslovima neophodan razuman pristup unutrašnjem i spoljnom prilagođavanju na svim nivoima (kako na globalnom i regionalnom, tako i na granskom i preduzetnom planu) putem ekspanzije izvoza i liberalizacije uvoza bez obzira na iskušenja koja to mogu ometati.³

Mada tranzicija u većini bivših istočnoevropskih socijalističkih zemalja vodi u pravcu transfera na stranu savremenog kapitalizma, ona se, ipak, ne javlja, u bukvalnom smislu, kao povratni put iz socijalizma u kapitalizam (dakle, kao povratak na početak). Naime, ne treba dokazivati

---

³ Šire : Stefanović V. – “ Menadžment ljudskih resursa u uslovima globalizacije “, SVEN , Niš, 2008.g. str. 66

da je savremeni kapitalizam daleko odmakao u odnosu na ideološke »kapitalističke« predstave«. Isto tako, ni tranzicija u pretežnom delu evropskih postsocijalističkih zemalja se ne odigrava toliko po scenariju vlasti ili eksperata Međunarodnog monetarnog fonda, koliko pod uticajem konkretnih materijalnih i socijalnih okolnosti. Tržišna tranzicija je »đavolski« posao, pa su zbog toga početni tranzicioni učinci neugodni za izvesna preduzeća i pojedine privredne grane, za određene regione, za neke slojeve stanovništva. Sledi da prelazak na tržišno privređivanje podrazumeva prethodnu društvenu saglasnost, pošto moguća strana pomoć samo delimično umanjuje teret promena, a nema nikakvih garancija da će proces tranzicije uspeti.

Tranzicija podrazumeva izmenu stare institucionalne infrastrukture, jer prelaz na tržišnu ekonomiju nije moguć bez odgovarajućeg zakonodavstva i primerenih institucija. Institucionalna infrastruktura tranzicije mora da bude fleksibilna, pošto je sam tranzicioni proces veoma protivurečan i nepredvidiv. Ona treba da bude okrenuta procesima, organizovane deregulacije privrednog i društvenog života. Privrede u tranziciji zahtevaju takvo ustavno uređenje, koje stimuliše promene, omogućava slobodu ulaska ili izlaska privrednih subjekata, ograničava državni intervencionalizam na utvrđene okvire, obezbeđuje prevazilaženje konfliktnih situacija i minimizaciju tranzicionih troškova i rizika, podstiče preduzetništvo i poslovno liderstvo, garantuje sigurnost privatnog vlasništva i poštovanje ugovora, kao i odgovornosti za pričinjenu štetu.

Na putu ka tržišnoj privrednoj strukturi u nas se isprečila još jedna gotovo nezaobilazna socioekonomska prepreka u vidu ustaljene tzv. sociopsihološke infrastrukture na ovim prostorima. Sociopsihološka infrastruktura označava celokupnost, uvreženih u lokalnim tradicijama i načinu života, takvih kulturnih i ekonomskih navika i sklonosti stanovništva određene teritorije, koji se javljaju u karakterističnim, za većinu njenih stanovnika, kvalitetu, intenzivnosti i disciplini rada, veštini uzajamnog delovanja u procesu proizvodnje, prijemčivosti za dostignuća tehnološkog progressa, inovativnosti, te konačno u nivou produktivnosti rada i njoj imanentnoj dinamičnosti.

Da bi se postigao bilo kakav ozbiljniji i suštinski iskorak u tranzicijom smeru neophodno je izvršiti *tranziciju ponašanja* doslovno svih učesnika u tom procesu, bez obzira da li oni to žele ili ne i da li su toga svesni ili ne. Ta tranzicija ponašanja mora da ima najmanje tri paralelna toka :

- *tranzicija mišljenja* (misliti afirmativno, oslobođeno od mitova i preterane zagledanosti u prošlost, kao i tuđu sadašnjost);
- *tranzicija osećanja* (biti samopouzdan, optimistički usmeren na postignuće, bez osećaja krivice i inferiornosti) i

- *tranzicija delovanja* (orijentacija ne samo na efektivno i efikasno, već i na etički i estetski ispunjeno ponašanje)

Uzimajući u obzir navedene pretpostavke, moguće je postaviti nekoliko ključnih pitanja na koja moramo potražiti odgovore uvek kada želimo da se upoznamo sa konkretnim procesom tranzicije u nekoj konkretnoj zemlji. U inače već prebogatoj literaturi o problematici tranzicije, osim već navedenog nedostatka koji se tiče izostavljanja analize veza i odnosa tranzicija – tehnologija, uočljiv je i nedostatak kvalitetnih pokušaja *celovite analize tranzicije* koja bi morala da pruži odgovore na sledećih sedam pitanja:

1) *Kuda*, u kojem smeru ide tranzicija? Najkraći odgovor mogao bi da glasi : u *bolje*, dakle *pravednije* i *naprednije* društvo. Bliža elaboracija ovih atributa zahtevala bi veoma detaljnu ne samo argumentaciju , nego pre svega preciznije kriterijume za određivanje šta je za neko društvo bolje, s tim da ono samostalno odlučuje o tome.

2) *Zašto* tranzicija? Jednostavno zato što sva prethodna društva (ne samo socijalistička, nego i kapitalistička) nisu uspela da budu ni dovoljno efikasna , ni socijalno pravedna ni civilizacijski napredna, saglasno objektivnim mogućnosti, posebno tehnološkim.

3) i 4) *Kako* i *Čime* izvesti tranziciju ? Mere, sredstva, postupci, mehanizmi i ostale pretpostavke efektivnog sprovođenja tranzicije moraju biti u skladu sa ciljevima tranzicije, vodeći računa da neretko određene mere, ili njihova neadekvatna primena, mogu značajno, ili čak sasvim, ugroziti ukupan smisao tranzicionih procesa. Primeri pogorešno sprovedene privatizacije u nekim zemljama Istočne Evrope pokazuju da može doći do snažne “tranzicione recesije”, Pojave tzv. tajkunizacije, kriminalizacije svojinskih prava i pre svega produbljenih socijalnih razlika što sve izaziva veoma rizične posledice i baca senku na ukupan proces tranzicije. Stoga možemo reći da sve neophodne mere kao što su : svojinska transformacija, podrška preduzetništvu, prihvatanje tržišnog načina privređivanja, razvoj novih tržišnih institucija, tehnološka modernizacija. novi načini organizovanja, upravljanja i odlučivanja, itd. moraju biti primenjivane *dobrovoljno, postepeno i transparentno*, jer se samo tako može očuvati *evolutivni karakter tranzicije* i sprečiti da ona preraste u neku novu socijalnu revoluciju, Utom slučaju značajnu ulogu može imati i *edukativna podrška*, tj. proces permanentnog obučavanja barem najvažnijih aktera tranzicije.

5) *Ko treba da učestvuje u tranziciji?* U najkraćem : svi, tj. svi članovi jednog društva koje se opredelilo za tranziciju kao vid promena. Drugim rečima, tranzicija ne može biti parcijalni proces u kojem učestvuju samo neki akteri društvene reprodukcije, već u tom procesu moraju da učestvuju doslovno svi. Ali, isto tako, tranzicija ne može biti sasvim uspešna ako se želi realizovati samo kao izdvojeni, nacionalni, projekat

promena, bez ikakvih promena u širem međunarodnom okruženju. U tom slučaju tranzicija ostaje samo obično prilagođavanje, bolje reći kopiranje i mehaničko preslikavanje već postojećih rešenja nastalih u nekim drugim i drugačijim sredinama, zbog čega se takvi pokušaji svode na zadate, (oktroisane) reforme, odnekud spolja (!) strogo usmeravane i kontrolisane i po pravilu bez dovoljnog i potrebnog osećaja za konkretnu realnost i specifične potrebe datog društva u tranziciji, zapravo tranzicijskoj globalizaciji.

6) *Šta se nalazi u tranziciji?* Opet u duhu već usvojenog holističkog pristupa, nameća se veoma kratak odgovor: sve.

7) *Koliko dugo treba da traje tranzicija?* Na ovo pitaje, razume se, nije moguće dati precizan odgovor. Ne samo zbog startnih razlika u svim elementima društveno – ekonomskog razvoja, proizvodne, vlasničke, socijalne i svake druge strukture, kao i svih drugih razlika koje postoje između različitih tranzicijskih društava, nego i zbog razlika u dubini i širini, odnosno intenzitetu tranzicionih napora. Na ovo poslednje posebno će uticati snaga političke volje, odnosno spremnosti političkog (državnog) vodstva pojedinih zemalja koliko će brzo, duboko i sveobuhvatno sprovesti tranziciju. Drugim rečima, dužina trajanja tranzicije presudno zavisi od toga *kada* je ona započela, odnosno koliko iznosi kašnjenje u njenom otpočinjanju. U principu, svaka tranzicija je naknadni, dakle više ili manje zakasneli odgovor na izazove promena u okruženju, tako da svako oklevanje i eventualno odlaganje samo doprinosi nje nom produženom trajanju, povećava cenu koštanja, kao i socijalni napetosti koje rastu zbog zakasnelih promena. Ipak, na kraju treba reći da se zapravo tranzicija, kao proces neprekidnih promena i prelaženja iz jednog stanja u drugo, nikad i ne može i ne treba završiti. Ona traje otkako traju i ljudi, samo smo tek odnedavno taj proces počeli nazivati imenom “tranzicija”. Znači, ona se, zaista, odnosi na sve, a nikako samo na tzv. postsocijalističke zemlje. Ili sve druge misle da su doživele kraj “istorije”.

4. Demografska tranzicija – posledica promena u ekonomsko – tehnološkoj sferi

Sa ekonomsko – tehnološkim razvojem industrijskog društva čvrsto je povezana demografska tranzicija, tj. proces preobražaja biološke reprodukcije i struktura stanovništva. Ove tendencije su toliko isprepletane da čine jedinstven sistem promena. Može se s pravom reći da taj sistem, u stvari, predstavlja suštinu industrijske civilizacije. Sve ono što se smatra napretkom simbolizuju ekonomija, tehnologija i transformisano stanovništvo. Na ovim elementima savremeno društvo zasniva svoje blagostanje. No, sa ovim blagostanjem došli su i problemi u vezi sa demografskom tranzicijom ponaosob. Neki su hronični, a neki su

akutni. Neki, dakle, traže hitno rešavanje, a neki imaju dugoročniji karakter.

Demografska tranzicija je radikalno izmenila prirodne tokove obnavljanja satnovništva, koji su u pograničju dobili izuzetno zabrinjavajuće razmere. Obarajući visoke stope nataliteta i mortaliteta uspostavila je, uz sadejstvo još nekih elemenata, osnovu za stalno menjanje starosne strukture. Dalji rezultat tih mutacija je starenje stanovništva. Ova pojava se razvija sporo i može se zapaziti tek u jednom dužem vremenskom razdoblju. No, ona se daleko brže ispoljava u pograničnim mestima, pogotovo ako nema neke veće aglomeracije u blizini. Ovo je, na žalost, nezadrživa tendencija. Ako je starost poslednji period čovekovog života, ona ni kod stanovništva ne može imati neko drugo značenje. Pogotovo, ne sa nekim pozitivnim predznakom. Zato se može govoriti samo o trajanju. Kod stanovništva u transformaciji starenje je dugotrajno, ali i umiranje, tako da i jedno i drugo izmiče iskustvu jedne ili više generacija. S toga, depopulacija koja je u nekim ranijim industrijskim društvima prisutna nije ništa drugo do zrela faza starosti i početak postepenog izumiranja. To je ugrožavanje egzistencije društva. A šta se tek može očekivati u postindustrijskom društvu?

Upravo kada se govori o postindustrijskom društvu, o neizvesnoj budućnosti naše civilizacije, najmanje se misli na ovu pojavu. Još smo daleko od toga shvatimo koliko ovaj demografski sindrom ugrožava budućnost, na izgled tako moćnog, postindustrijskog društva. Ta pogubnost će se sigurno više ispoljavati u pograničnim teritorijama, a posledica će biti prazna pogranična područja ili prostori sa «stogodišnjacima». ⁴

Dokle god se o demografskoj tranziciji misli da predstavlja isključivo proces racionalizacije ljudske reprodukcije i da će trajati samo toliko dok se stope nataliteta i mortaliteta stabilizuju na niskom nivou i uz to se završi preobražaj demografskih struktura – pravi problem ostaće prikriven. Priznavanje da je depopulacija jedna od alternativa demografskog razvoja ne doprinosi mnogo da se otkrije i upozna priroda revolucionarnih promena stanovništva. Demografska tranzicija ovako kako se odvija u sadejstvu sa ekonomskom tranzicijom pod okriljem burnih naučno – tehnoloških promena ima zasigurno homocidni karakter.

Prepuštena da deluje sama od sebe demografska tranzicija vodi samo u jednom pravcu: mlado stanovništvo preobražava u staro, koje zbog gubljenja vitalnosti gubi i sposobnost reprodukcije. Krajnji efekat je

---

⁴ Na ovo su upozoravali u svojim radovima Miloš Macura, Dušan Breznik, Alica Vertheimer- Baletić, ali javnost i odgovorni nisu obraćali pažnju na to.

Petar Golubović, Vidoje Stefanović

depopulacija, što praktično znači lagano izumiranje ljudske zajednice zahvaćene procesom demografske tranzicije čije tokove ekonomska tranzicija samo ubrzava. Mnogi narodi koji su prvi ušli u demografsku tranziciju danas se nalaze u dubokoj depopulaciji.

Više ne bi trebalo da bude dileme: demografska tranzicija se mora staviti pod kontrolu, a ekonomska tranzicija da dobije ljudski lik, odnosno da se humanizuje. Jer, ako bi ekonomska tranzicija bila pravičnija onda bi to moglo da uspori negativne efekte demografske tranzicije. To, praktično znači uspostavljanje odnosa nataliteta i mortaliteta na sasvim drugom nivou koji neće značiti izumiranje ljudske zajednice. Možda, u ovom trenutku kada mnogi misle da je zemlja prenaseljena to izgleda u najmanju ruku čudno, ali će vrlo brzo depopulacija promeniti i demografsko i ekonomsko lice sveta. Sredstva kontrole demografske tranzicije mogu biti različita. Među njima dva izgledaju naročito efikasna. To su populaciona politika i adekvatan razvoj gradova. I jedno i drugo sredstvo predstavlja zamašne poduhvate koji iziskuju i dobru pripremu i veliko neposredno angažovanje.

Populaciona politika je važan instrument regulisanja demografskog razvoja i ona je primenjivana u dosta dugoj istoriji čovečanstva. Društva sa niskim natalitetom nastoje da podstaknu intenzitet rađanja, a ona sa visokim da rađanje ublaže. Pri tome, ovih drugih je daleko manje i svakim danom ih je sve manje. Dosadašnje mere populacione politike su, uglavnom donošene iz ekonomskih, socijalnih ili doktrinarnih pobuda.

Savremeni gradovi su radikalno izmenili način nastajanja, funkcionisanja i širenja. Eksplozivno se umnožavaju i rastu. Savremeni grad ima tenedenciju da postane totalna veličina odnosno da obuhvati celokupno stanovništvo. Ko će onda ostati u pograničju? Odgovor je – opet «stogodišnjaci». S druge strane, stepen urbanizacije i stopa nataliteta stoje u obrnutoj srazmeri. Što je prva veličina manja, druga je veća i obrnuto. To je druga negativna tendencija demografske tranzicije.

U Srbiji bi kontrola demografske tranzicije morala imati selektivni karakter s obzirom na nejednake demografske situacije u pojedinim područjima (recimo Vojvodina ili Timočka krajina). Cilj ove kontrole bi bio da se uspori starenje populacije kako bi se održavala potrebna biološka osnova za stvaralački rad u ekonomskoj sferi društva.

ZAKLJUČAK

Demografska tranzicija koja traje dosta dugo u današnje vreme se udružila sa ekonomskom tranzicijom i stvorila jednu opasnu pošast koja se

zove depopulacija. U naučno - tehnološkom miljeu dvadesetprvog veka teško je očekivati ozboljne mere u bilo kojoj zemlji da se svi ti procesi stave pod kontrolu. Velika žrtva u tim turbolencijama biće pogranična područja, što će, pored ostalog uticati i na bezbednost.

Napomena: Rad je rađen u okviru projekta broj 179013 – Održivost identiteta Srba i nacionalnih manjina u pograničnim opštinama istočne i jugoistočne Srbije- koji finansira Ministarstvo za nauku i prosvetu

REFERENCE:

1. Golubović, P. – Geodemografija, PMF, Niš, (2007.g.)
2. Bošnjović, I. – Demografska crna jama, Veselin Masleša, Srajevo, (1990.g.)
3. Stefanović, V. – Ekonomski razvoj i stanovništvo, Ekonomski fakultet, Priština, (1998.g.)
4. Vertheimer – Baletić, A. – Demografija, Informator, Zagreb, (1973.g.)
5. Jojić, R. – Demografija, Ekonomski fakultet, Priština, (1995.g.)
6. Gligorijević, Ž. – Demografski razvoj Srbije, Bona-fides, Niš, (2002.g.)
7. Friganović, M. – Stanovništvo svijeta, PMF, Zagreb, (1968.g.)
8. Krstić, V. - Stanovništvo jugoistočne Srbije, Zavod za urbanizam, Niš, (2007.g.)
9. Breznik, D. – Demografska analiza, IDN·CDI, Beograd, (1977.g.)
10. Macura, M. – Razmatranja o odnosima stanovništva i privrede, Zavod za udžbenike, Beograd, (1997.g.)
11. Zbornici radova sa tradiconalnog savetovanja na Ekonomskom fakultetu u Nišu počev od 1996.g. – Demografski tokovi i regionalni razvoj.
12. Pokrajac, S. – Tranzicija, tehnologija, globalozacija, TOPY, Beograd, (2002.g.)
13. Stefanović, V. – Nacionalna ekonomija, PMF, Niš, (2011.g.)

ECONOMIC AND DEMOGRAPHIC TRANSITION AS THE CAUSES OF DEPOPULATION OF BORDER AREAS

¹Petar Golubović, ²Vidoje Stefanović

¹Filozofski fakultet, Niš

² Prirodno-matematički fakultet, Niš

Abstract: For a long time under the influence of scientific-technological changes, radical economic changes are taking place and their origination modern economists call economic transition. But, at the same time with these processes there are changes in demographic structure of the society taking place which demographers call demographic transition. Since these phenomena are intertwined, they give as a result drastic up growth of depopulation which is most expresses in border territories. It is intention of the author to draw attention on these negative developments.

Key words: economics, technology, transition, demography, changes.